

Rozsáhlá je partie, v níž se autor věnuje sociálně etickým tématům, to jest lidským vztahům, které jsou povýtce zprostředkovány společenskými institucemi. (*Mravní odpovědnost ve společenském životě*, str. 457–642). Zde se zabývá v samostatných podkapitolkách tématy: rodina, stát, církev, svět práce, vlastnictví a sociální hospodářství (lépe by bylo asi přeložit: sociálně orientované hospodářství). Poslední kapitolou knihy je pak pojednání *Odpovědnost za stvořený svět* (str. 643–666). Křesťanská etika se dnes už nemůže vyhnout kapitolkám o enviromentální problematice. Starost o životní prostředí má svou theologickou komponentu, která si současně žádá i pokyny k přiměřenému etickému chování. I zde se autor pokouší o napomenutí i rady, které nám pomohou porozumět tomuto typu odpovědnosti, před který nás postavil v posledních desetiletích typ naší civilizace.

Po knize se vyplatí sáhnout pokaždé, kdy jsme ve svém osobním životě konfrontováni s mravními problémy. Je psána živě a čtenář v ní najde mnoho

informací. Bude dobrou pomůckou v ekumenickém dialogu, který se otvírá jak uvnitř křesťanského společenství, tak i přes jeho hranice. Je dalším důkazem, že uvažování o etických problémech přestává být konfesně rozbíhavé. Názorová konvergence mezi stanovisky katolické a evangelické etiky je patrná. Autor modifikuje přirozenopravní myšlení, které až donedávna dominovalo v katolické morální theologii, eschatologickým důrazem. Stává se mu stále zřejmější, že etické výzvy nejsou výronem lidské duše či svědomí (i když v citlivosti vůči mravním příkazům hraje svědomí významnou roli), ani derivátem naší přirozenosti, nýbrž „přicházejí“ k nám „odjinud“ jako nepřeslechnutelné výzvy. Tím se etické myšlení dynamizuje, přestává být odvozeninou statických principů. Etická odpovědnost jednotlivce i komunity tak může tvářit v tvář prudkému rozvoji vědních oborů (biogenetika, ekologie atd.), s větší věcnou znalostí napomáhat správnému mravnímu rozhodování. K tomu se čtenáři *Křesťanské etiky* z pera K.-H. Peschkeho dostalo významného podnětu.

Jakub S. Trojan

VŠEDNÍ DEN VE SVATÉ ZEMI V POKLUSU MILÉNIÍ

Thomas E. Levy (vyd.), *The Archeology of Society in the Holy Land*, Leicester University Press, London and Washington, 624 stran, 55 stran bibliografie i jmenný a předmětový rejstřík.

Sborník Thomase E. Levyho z Kalifornské university v San Diegu „The Archeology of Society in the Holy Land“ zaslouží pozornost z několika důvodů. Jeho první vydání ocenila v roce 1997 Biblical Archeology Society jako nejlepší badatelskou publikaci roku v ob-

lasti archeologie. Didakticky je kniha vskutku zdařilá, přináší stovky fotografií jednotlivých archeologických lokalit, jejich plány a časové tabulky (byť právě u fotografií čtenáře zarazí nevkusné popisky, které narušují dojem velkolepých, často celostránkových snímků).

Její prvenství ovšem spočívá také v tom, že je pokusem tlumočit výsledky deseti-letí palestinského/izraelského archeologického bádání jazykem tzv. „nové“, jindy též „kontextuální“ či „procesuální“ archeologie. Jde o pojetí, které vychází z podnětů tzv. školy *Annales*, jak ji představují francouzští historici Marc Bloch, F. Braudel nebo u nás známý Jacques Le Goff. Zájem nové školy, či jak sami její stoupenci rádi říkají, „paradigmatu“, platí především ekonomickým, sociologickým a kulturním souvislostem, tomu co je typické, spíše než jedinečnému. O dějinách uvažuje na třech úrovních vždy podle toho, o jak rozsáhlé časové úseky jde; mluví o krátkodobých (*evenements*), střednědobých (*conjunctures*) a dlouhodobých (*la longue durée*) procesech. Jsou to především dvě posledně jmenované úrovně, jimž platí zájem „annalistů“. Nejde v nich o jednotlivé události, ale o struktury, v nichž jsou události možné jakožto funkce těchto struktur.

Ve vědomém odlišení se od romantických a ideologických přístupů (do kterýchto kategorie pak samozřejmě spadají i stoupenci apologeticky motivované i klasické „albrightovské“ biblické archeologie) bere nová historiografie, potažmo archeologie, na pomoc přírodovědce i odborníky společenských oborů a snaží se o komplexní vymezení středně a dlouhodobých etap i jejich klimatických, technologických aj. předpokladů i světonázorových zarámování (*mentalités*). Příspěvky, které chronologicky řazeny pokrývají časový úsek jednoho a půl milionu let, sledují osnovu danou otázkami a) po nejdůležitějších liniích růstu v daném období, b) po formách společenského uspořádání, c) po technickém rozvoji daných

období, d) po jeho náboženských představách a institucích a e) po rozhodujících momentech a motivech změn.

Úvodní kapitoly autoři věnují zevrubně geologické a biologické charakteristice terénu „Svaté země“, informují o nálezech nejstarších koster předchůdců lidí starých zhruba čtvrt miliónu let, pokračují přes jednotlivé fáze doby kamenné a měděné. Je přímým důsledkem zvolené metodologie, že teprve v polovině knihy, v kapitole 17 (str. 281), představuje William G. Dever, jeden z koryfeů „nové archeologie“ (viz např. jeho programový článek „Syro-Palestinian and Biblical Archeology“ v Anchor Bible Dictionary), období, tradičně považované jako již relevantní z hlediska dobového pozadí Starého zákona: závěrečnou fází doby bronzové, konec 3. tisíciletí př. n. l. Na základě nálezů ze začátku devadesátých let mluví o vesnické, polonomádské struktuře obyvatelstva, která silně kontrastuje s relativně rozvinutým společenským uspořádáním konce předcházející doby měděné (5.–4. tis. př. n. l.). Právě v této „úpadkové“ době je v oblasti fénických měst nahrazen klínopis, používaný k zapisování tehdy používané akadštiny, hláskovým písmem. Kult tohoto období vyžaduje stély a obelisky, případně věžovité chrámy. Pozdně-bronzovou dobu charakterizuje trvalý vliv Egypta, přecházející patrně několikrát v ozbrojenou invazi. Ve dvanáctém století se na scéně objevuje nový faktor: ze Středozeemního moře začínají do Země pronikat „mořské národy“, jak bývají neutrálně označováni předkové starozákonních Pelištejců. Tito mykénští mořeplavci osídlili břehy Středomoří takřka po celém jeho východním obvodu, na území Kenánu ale budují „pentapoli“ městských států,

nezřídka na troskách předchozích kenánských, Egyptany podmaněných, osad. Války s Pelištejci, jak je líčí knihy předních proroků, je podle Israele Finkelsteina ohlas střetů obyvatel přímořské nížiny s obyvateli hornatého středohoří. Finkelstein výslovně nesdílí tezi Američanů George Mendenhalla a Normana Gottwalda, kteří líčí vznik Izraele jako sociální revoluci dosavadních páriů, v zásadě však připouští, že se na území hornatého pásu táhnoucího se od severu k jihu postupně – a se zřetelným náskokem severu – konstituuje svérázná sociologická struktura, jejíž vznik souvisí se ztrátou původní majetkové rovnosti pohorských pasteveckých společenství. Tuto změnu vidí jako důsledek rozpadu směnného obchodu, který mezi nížinou a horami existoval a pastevcům zajišťoval přísun obilí; ti jsou nyní nuceni naučit se pěstovat je sami, usazují se. Jedním ze zřetelně archeologicky doložených projevů vleklého zápasu s přímořskými městskými kulturami je – jakožto projev vymezující se sebeidentifikace – postupující absence chovu prasat. Na přelomu jedenáctého a desátého století se pak jako krátká dějinná epizoda objevuje jednotná horská monarchie králů Davida a Šalomouna (či, jak by John S. Holladay raději řekl: „krále červené leštěné keramiky“ a jeho předchůdce), kterou situuje do let 1000 až 930 př. n. l., jež se ale vzhledem k již zmíněným severo–jižním rozdílům záhy rozpadá na dva státy následnické. Během postupné urbanizace získávají oba státy potřebné „know how“ především z fénických městských států. Poté ovšem převládá periferní rys takto vzniklých celků. První skutečně – a bohatě – archeologicky doložené biblické zprávy jsou až líčení zániku severního království

koncem 8. a jižního počátkem 6. stol. př. n. l. V průběhu perského období je již „Svatá země“ vystavena značnému helénistickému vlivu a do začátku 3. stol. př. n. l. je dle Ephraima Sterna „completely Hellenized“.

Pokud čtenář očekává podrobnější líčení pozdní doby králů či „intertestamentárního“ a pobiblického období, bude zklamán. Kniha kráčí stanoveným tempem neochvějně dál. Spíše mimochodem zmiňuje židovská povstání v letech 67–70 a 135–137, líčí helénistickou integraci společnosti pod římskou vládou. Ale to ještě pořád není konec, následuje kapitola, věnovaná počátku islámského období, další pak dvěma stům let křížáckého panství, další vládě Mameluků a Otomanů – až po nástup sionismu a vlnu židovských přistěhovalců na přelomu 19. a 20. stol.

V tom je tedy kniha opravdu jedinečná: že zůstává věrná danému teritoriu a postupujíc přísně diachronně každému dějinnému období přidělí spravedlivý díl pozornosti. Z recesního závěru knihy, strukturovaného po vzoru katolické mše do bodů *Kyrie*, *Gloria*, *Credo* atd. je zřejmé, že máme co činit s badatelskou generací synů, kteří se rozhodli zbořit otcovské mýty a dějinné koncepty poplatné ideologiím (a těmi je v očích proponentů dané metody jistě i teologie). Třicítka autorů působí zčásti na universitách v Izraeli, zčásti ve Spojených státech, Kanadě, Velké Británii a Francii. Výmluvným svědectvím toho, jak výbušným zůstává dané téma v dnešní „Svaté zemi“, je nedávná diskuse, kterou na stránkách deníku *Ha-Arec* vyvolal článek tel-avivského archeologa prof. Ze'eva Herzoga „Tenach – evidence pro danou oblast chybí“ (článek i následná diskuse je uveden na

internetu: <http://www2.haaretz.co.il/special/bible/20648.asp>; za upozornění na něj děkuji kolegovi Davidu Biernotovi). V duchu recenzované knihy, a ovšem s polemickým zacílením proti utilitarizaci starozákonních textů k podpoře územních nároků Židů ve sporu s Araby, předkládá Herzog závěry archeologických průzkumů 90. let. V prostředí evropské teologie, která se již dávno rozloučila s tím, že by jí archeologie neproblematicky verifikovala Bib-

li, Levyho sborník podobnou senzaci nezpůsobí. Problémem není ani tolik to, že by přinášel něco pobuřujícího či nepřijatelného, nýbrž to, že je – právě množstvím informací a fakt – teologickému ptaní místy irelevantní. Či spíše: toto ptaní zde nenalézá odpověď, ale nanejvýš rámec možného. T. E. Levy a spol. ovšem nic víc nabídnout nechtěli. A teolog ví: V tomto rámci je pak jakákoli biblická dějeprava výpovědí víry.

Petr Sláma

SVĚDECTVÍ O NADĚJI

Ivana Dolejšová: Accounts of Hope: A Problem of Method in Postmodern Apologia. Nepublikovaná disertace napsaná na Londýnské univerzitě, opravňující získání titulu PhD. v systematické teologii, 1999, 349 stran.

V této práci Ivana Dolejšová představuje dvojí typ apologetické teologie: rozlišuje apologii a apologetiku. Apologii dává přednost a staví ji proti apologetice. Snaží se ukázat nezbytné epistemologické pozadí pro apologetickou praxi v postmoderní kultuře. Ačkoli by autorka ráda viděla apologii samu jako příklad praktické teologie (podle Tracyho trojího rozdělení teologie a jejího publika), její práce musí být pevně vsazena do oboru fundamentální nebo filozofické teologie. Jako východisko práce autorka uvádí tři hlavní oblasti postmoderní kritiky: tyto oblasti se vztahují k Derridovi, Lyotardovi a Levinasovi. První z nich zkoumá pojetí objektivní pravdy a smyslu v jazyce, druhý životaschopnost velkých příběhů a třetí způsob, jakým je popírána jinakost Boha a lidí. Autorka poté činí nezbytné rozlišení mezi apologetikou a apologií. První definuje takto: „Apologetika považuje náboženskou, filozofickou nebo

vědecké teorie za primární zdroj pro utváření teologie; pomocí jejich nástrojů dochází k ‚neměnným‘ pravdám, hodnotám a postupům, činí z nich uzavřený ideologický systém a nutí ostatní, aby k němu ‚konvertovali.‘“ (14) Apologie je podle autorky „reflektivní, historické porozumění integritě křesťanské víry a praxe“. (14) Apologetika, jak definice naznačuje, spočívá na uzavřeném systému. To znamená, že požaduje od adresáta, aby přijal, že premisy, na nichž apologetika staví, jsou nezbytně pravdivé. Takto definováno je snadné vidět, jak může vést k náboženským ideologiím, které slouží udržení mocenských struktur spíše než evangeliu.

Práce je rozdělena do dvou částí. První část je spíše historická a hermeneutická. Autorka se v ní zabývá vybranými apologety, kteří dokládají její důvěru, že existuje množství způsobů, jimiž může být veden apologetický diskurz, aniž by se potřeboval držet jedi-